

Ганинець Р. Є.

ORCID:0009-0007-1637-302X

докторантка Європейського університету Віадрина

м. Франкфурт-на-Одері, Німеччина

КОЛИШНЯ СИНАГОГА ЯНКЕЛЬ ЯНЦЕР ШУЛЬ: ЗБЕРЕЖЕННЯ ЄВРЕЙСЬКОЇ СПАДЩИНИ ТА ПОВЕРНЕННЯ ПАМ'ЯТІ ПРО ЄВРЕЙСЬКЕ ЖИТТЯ У ЛЬВОВІ

Ключові слова: Синагога Янкель Янцер Шуль, збереження єврейської спадщини, Львівське товариство єврейської культури ім. Шолом-Алейхема, Львівський волонтерський центр, “Проект відновлення мацев”, Дні ідишу та міжкультурного діалогу.

Колишню синагогу Янкель Янцер Шуль, більш відому як Синагога на вулиці Вугільній, збудували у 1844 році в колишньому єврейському передмісті Львова. Протягом своєї історії будівля змінювала свою форму та призначення. Під час нацистської окупації її використовували як склад. З 1945 по 1962 рік функціонувала як синагога. Внаслідок переслідувань євреїв в СРСР її закрили і передали Львівському поліграфологічному інституту. Нові власники перетворили будівлю на спортзал. Наприкінці 1980-х рр. у результаті демократичних змін будівлю було передано новоствореному Львівському товариству єврейської культури імені Шолом-Алейхема, яке функціонує в приміщенні до сьогодні.

Після 1945 року синагога була одним із двох місць у колишньому передміському єврейському кварталі, які нагадували про єврейське минуле. Дільниця, яка містила більшість єврейської спадщини Львова і де з 1941 року розміщувалися гетто та Яновський табір, втратила свою спадщину та єврейських мешканців. Після 1945 року дільницю повністю переформували і перетворили на промислову. У підсумку, єврейська дільниця втратила своїх мешканців, основні єврейські пам'ятки та пам'ять, набувши пустот як у міській структурі, так і в пам'яті людей.

У 1990-х роках через економічну кризу в країні, у Львові почали закриватися заводи та фабрики, район міста почав занепадати. Околиці, де знаходиться синагога, почали сприйматись як неблагонадійний район.

У той час у будівлі синагоги почало діяти Товариство єврейської культури. З кінця 1980-х років єврейське релігійне та культурне життя отримало шанс розвиватися вільно і без страху. У синагозі юрмились люди – працювали недільна школа та курси івриту, художні гуртки та

ансамблі, проводилися тематичні вечори, відзначалися свята [5, с. 31]. З 1996 року, з приїздом рабина Мордехая Шломо Болда, відновились вечірні служби [5, с. 32]. Газета “Шофар” знайомила членів товариства з історією свого народу, насамперед галицького єврейства, та історією Голокосту [5, с. 34].

Одним із головних напрямків роботи товариства було відновлення пам’яті про єврейське минуле. У 1988 р. Товариство єврейської культури виступило ініціатором встановлення пам’ятника жертвам львівського гетто. В 1990 р. з виходом першого номера журналу “Шофар” на будинку, де мешкав Шолом-Алейхем, було встановлено меморіальну дошку. У 1993 р. на місці синагоги Темпель встановлено меморіальні камінь, також на місці Великої передміської синагоги встановлена меморіальна дошка. Закладений пам’ятний камінь на місці Янівського концтабору та табличка на Старому єврейському цвинтарі. Це були перші кроки до позначення єврейського минулого та єврейської трагедії у міському ландшафті.

Перші двадцять років були активними в житті товариства; воно змогло відновити єврейську громаду, повернути культурні та релігійні традиції та забезпечити єврейську освіту. А також знайомити учасників товариства з історією свого народу, додавати маркери, щоб увічнити єврейське минуле в міському ландшафті. Але через відсутність стабільного фінансування, старіння громади, високий рівень еміграції та ураган-торнадо, що зруйнував дах, функціонування товариства та існування будівлі опинилося під загрозою.

Новий розділ розпочався у 2010 році, коли директором Товариства стає Олександр Назар. Для нього найважливішими питаннями було збереження будівлі та її ремонт. Друге – звернення уваги мешканців на її історію та функціонування, щоб знайти її майбутнє призначення.

Новому директору вдалося поетапно відремонтувати синагогу: перекрили дах, встановили сучасну систему опалення, обладнали туалет, відремонтували малу актову залу [5, с. 36].

З метою збереження єврейської спадщини регіону та привернення уваги до її проблем товариство створило “Львівський волонтерський центр”. Це група молодих людей, об’єднаних ідеєю збереження єврейської спадщини. З 2017 р. вони тричі організували Міжнародний волонтерський літній табір, який щоразу збирав велику кількість учасників. Під час табору учасники прибирали цвинтарі та синагоги в регіоні, а також дізналися більше про сучасний стан єврейської спадщини у Львові та Західній Україні.

Львівський волонтерський центр намагається зробити тему єврейської спадщини більш відомою. Він був співорганізатором двох круглих столів на тему “Збереження єврейської культурної спадщини

Західної України” [6] (2017), де обговорювався стан синагоги на Вугільній. Проект зібрав всіх активістів регіону, а також місцеву владу, учасники також підписали меморандум про співпрацю та взаємодопомогу. Круглий стіл був першим заходом такого роду і відображав потребу зміни сприйняття єврейської спадщини, а також її збереження.

Ще одним важливим досвідом, який зміг об’єднати мешканців міста у питаннях єврейської спадщини, став “Проект відновлення мацев”. У Львові було одне з найстаріших єврейських кладовищ у Європі (1414 р.). Під час нацистської окупації частину мацев було вирізано з метою їх використання для будівельних робіт. Більше ніж 70 років знадобилось, щоб мешканці міста почали знаходити залишки мацев, в основному це було пов’язано з ремонтними роботами. Найбільша знахідка була у 2018 році на вулиці Ганни Барвінок, загалом 150 мацев [9].

У 2020 році Волонтерський центр також організував “Дні їдишу та міжкультурного діалогу”, об’єднані гаслом “ДІАЛОГ – Дружба, Ініціатива, Аргументи, Люди, Об’єднання, Глузд” [1]. Центральним заходом став круглий стіл на тему “Збереження історичної спадщини”. Одне з рішень щодо збереження та розвитку колишнього приміського єврейського кварталу запропонував архітектор М. Коссак. Зокрема, гармонізувати існуючу забудову та облаштувати рекреаційну зону – створити сквер на місці ринку “Добробуту” та з’єднати центр міста з умовним центром району площею Св. Теодора, де стоїть синагога.

Товариство розвивається відповідно до запитів часу. Наприкінці 80-х років було важливо зібрати та об’єднати громаду, відновити знання про минуле та позначити місця, пов’язані з єврейським минулим. Робота була більше орієнтована на минуле та єврейську громаду. Від 2010 р. орієнтація роботи розширилась, тепер робота товариства спрямована не лише на єврейську громаду міста, а і на місцевих жителів. Адже синагога потребує ремонту, щоб зберегти її та використувати в майбутньому, як і інші об’єкти спадщини.

Будівля синагоги в руках цілеспрямованого директора Товариства, бачення і плани якого мають підтримку в громаді, а також розуміння з боку муніципалітету. Він зміг закінчити ремонт синагоги, не маючи стабільної фінансової підтримки, а також провести кілька проєктів, які зробили синагогу та товариство більш відомими. У товаристві вирішили, що бачать майбутнє синагоги в перетворенні її на музей. Єврейська історія розпорошена в музейній сфері Львова, що унеможливає цілісне її розуміння. Колекцію ритуальних об’єктів (деякі з них із синагоги на Вугільній) можна побачити у Львівському музеї історії релігії, з історією “Праведників народів Світу” можна ознайомитися в однойменному відділенні цього музею; час від часу Львівська національна галерея мистецтв та Музей етнографії, організують тим-

часові виставки єврейського мистецтва. У приміщенні фонду “Хесед Ар’є” відкрито приватний музей “Слідами галицьких євреїв”, але його відвідують здебільшого єврейські туристи та гості фонду. Тож новий музей у будівлі синагоги присвячений історії єврейського народу у Львові, може бути гарною ідеєю, зважаючи на історію будівлі та потребу в такому музеї. Здається, що місто відкрите для нових ідей, а район Підзамче після Програми ревіталізації повільно відкриває свою історію, серед якої є і єврейська складова. Є декілька досягнень, пов’язаних із єврейською спадщиною, зокрема, у 2019 р. заморожене будівництво на місці зруйнованої синагоги [2], відкритий новий музей присвячений історії тоталітарних режимів “Територія Терору”, в 2023 р. відкрито мурал, присвячений автору національного гімну Ізраїлю [8].

Є чітке бачення майбутнього будівлі синагоги, підтримка в громаді та розуміння з боку муніципалітету. Складність на даний момент полягає в доступі до фінансової підтримки європейських єврейських фондів, оскільки будівля знаходиться в загрозливому становищі через війну.

Література:

1. Дні їдишу та міжкультурного діалогу [Електронний ресурс] // Газета “День”. 2020. Режим доступу до ресурсу: <https://day.kyiv.ua/article/kultura/dni-yidyshu-ta-mizhkulturnoho-dialohu>

2. Дуляба Н. Скандальне будівництво на місці синагоги: мерія Львова пропонує “компроміс” [Електронний ресурс] / Н. Дуляба // Портал Львів. 2019. Режим доступу до ресурсу: <https://portal.lviv.ua/news/2019/11/08/skandalne-budivnytstvo-na-mistsi-synagogy-meriya-lvova-proponuye-kompromis>

3. Гельстон Й. Синагоги Львова [Електронний ресурс] / Й. Гельстон // Журнал Ї. 1991. Режим доступу до ресурсу: <http://www.ji.lviv.ua/n51texts/helston1.htm>

4. Гельстон И. Львовская синагога на улице Угольной [Електронний ресурс] / И. Гельстон // Berkovich zametki. 2009. Режим доступу до ресурсу: <https://berkovich-zametki.com/2010/Zametki/Nomer1/Gelston1.php>

5. Назар О. Синагога Янкель Янцер Шуль / О. Назар, В. Надашкевич, М. Естріна. Львів, 2020. 37 с.

6. Раухер Осборн М. Єврейська спадщина Рогатина бере участь у Круглому столі [Електронний ресурс] / М. Раухер Осборн // Єврейська спадщина Рогатина. 2017. Режим доступу до ресурсу: <https://rohatynjewishheritage.org/2017/02/lviv-roundtable/>

7. Ревіталізація Підзамча [Електронний ресурс] // Інститут міста. 2011. Режим доступу до ресурсу: <https://cityinstitute.org/revitalizatsiia/pidzamcheietap2011/>

8. У Львові відкрили мурал Атіква – Надія [Електронний ресурс] // City – adm.lviv.ua. 2023. Режим доступу до ресурсу: <https://city-adm.lviv.ua/photos/296265-u-lvovi-vidkryly-mural-atikva-nadiia>

9. Що робитимуть з мацевими, які знайшли на вулиці Ганни Барвінок [Електронний ресурс] // Твоє місто. Режим доступу до ресурсу: https://tvoemisto.tv/news/yevreyski_nadgrobky_z_vulytsi_barvinok_vporyadku_yut_u_stinu_pamyati_94584.html

УДК 94 (477)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-346-3-109>

Радченко Ю.

ORCID 0000-0002-2584-5865

кандидат історичних наук

Співзасновник

Центру дослідження міжетнічних відносин Східної Європи

(Center for Inter-Ethnic Relations Research in Eastern Europe)

м. Харків, Україна

“НІМЦІ ОТОТОЖНЮВАЛИ КАРАЇМІВ І ЄВРЕЇВ”: ГОЛОКОСТ І “КАРАЇМСЬКА ПОЛІТИКА” В МЕЛІТОПОЛЬСЬКОМУ РАЙОНІ (1941–1943 РР.)

Відповідно до Першого загального перепису населення Російської імперії у 1897 році в місті Мелітополі проживало майже 15 500 осіб. За складом населення на першому місці йшли росіяни (6 630), на другому євреї (6 214), і на третьому – українці (1 366) [18]. У переписі відсутні дані про чисельність караїмського населення, яке з'явилося в місті після Кримської війни. Є дані місцевого перепису 1865 року, які показують, що в місті проживало тоді 194 караїми. Перепис уже в радянський період 1939 року засвідчив, що в місті перебувало тоді 336 караїмів, а на час початку нацистської окупації в Мелітополі проживало близько 130 караїмів [16, с. 89]. Період німецької окупації 1941–1943 рр. змінив демографію міста до невпізнання. Хоча згодом більшість мешканців міста вже у складі незалежної України на момент повномасштабного нападу Російської Федерації 24 лютого 2022 року становили слов'яни (українці та росіяни), місто стало одним із символів